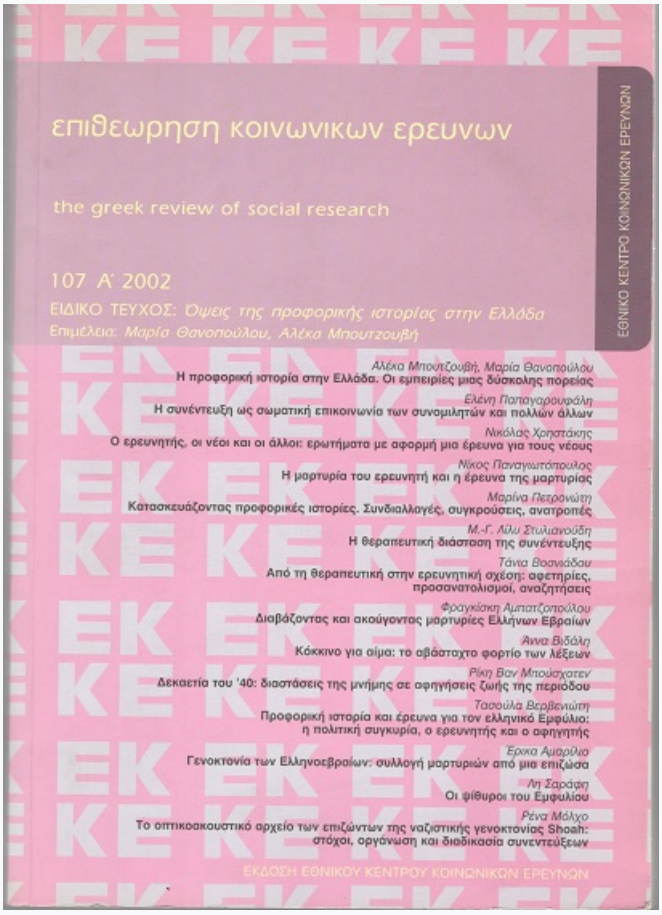
ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 107 (2002)

107 Α' Ειδικό τεύχος: Όψεις της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Μαρία Θανοπούλου και Αλέκα Μπουτζουβή

Η προφορική ιστορία στην Ελλάδα. Οι εμπειρίες μιας δύσκολης πορείας

Αλέκα Μπουτζουβή, Μαρία Θανοπούλου

doi: 10.12681/grsr.8870

Copyright © 2002, Αλέκα Μπουτζουβή, Μαρία Θανοπούλου

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Μπουτζουβή Α., & Θανοπούλου Μ. (2002). Η προφορική ιστορία στην Ελλάδα. Οι εμπειρίες μιας δύσκολης πορείας. *The Greek Review of Social Research*, *107*, 3–21. https://doi.org/10.12681/grsr.8870

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 28/03/2024 14:59:30

Επιθ. Κοιν. Ερευνών, 107, 2002, 3-21

Αλέκα Μπουτζουβή, Μαρία Θανοπούλου***

Η ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΟΙ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΜΙΑΣ ΔΥΣΚΟΛΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο επιχειρεί τη χαρτογράφηση του χώρου της προφορικής ιστορίας και τη σκιαγράφηση της πορείας που αυτή έχει διανύσει στην Ελλάδα. Θέτει ερωτήματα που αφορούν επιστημολογικά ζητήματα και τη σχέση της προφορικής ιστορίας με τις επιστήμες του ανθρώπου. Αναφέρεται στις δραστηριότητες που έχουν ξεκινήσει στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών από το 1997 και, μέσω αυτών, καταγράφει τη διεπιστημονικότητα του γνωστικού αυτού πεδίου, την ταυτότητα των ερευνητών και των ερευνητριών του χώρου, τα ερευνητικά τους ενδιαφέροντα και τους θεματικούς τους προσανατολισμούς. Παράλληλα, ανιχνεύει τις αιτίες που δυσχεραίνουν την επικοινωνία μεταξύ των ερευνητών και αναστέλλουν τη δυναμική ανάπτυξης της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα.

Η προφορική ιστορία στην Ελλάδα θεωρούμε ότι έχει ήδη διανύσει μια πορεία δέκα ετών – εάν θελήσουμε να συνδέσουμε τις απαρχές ανάπτυξής της με τις πρώτες συλλογικές προσπάθειες στο χώρο αυτό· μια πορεία που θέτει πολλά και εύλογα ερωτήματα, όπως: Ποια είναι η θέση που κατέχει στο σύνολο της έρευνας για την ελληνική κοινωνία; Ποιοι είναι οι επιστημονικοί κλάδοι που έχουν προσανατολίσει τα ερευνητικά τους ενδιαφέροντα προς αυτή την κατεύθυνση και ποια η χρήση των προφορικών μαρτυριών μέσα σ' αυτούς; Ποια είναι η θέση που κατέχουν σε κάθε

* Ιστορικός στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

** Κοινωνιολόγος. Ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών.

κλάδο οι ερευνητές που υιοθετούν αυτή την οπτική; Ποιες είναι οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα σε ερευνητές διαφορετικών επιστημονικών κλάδων που χρησιμοποιούν προφορικές μαρτυρίες και ποιες οι κυρίαρχες θεματικές; Ποιοι είναι οι θεσμοί και οι φορείς που υιοθετούν αυτή την προσέγγιση ή την έχουν εντάξει στο φάσμα των δραστηριοτήτων τους;

Η απάντηση των ερωτημάτων αυτών προϋποθέτει τη χαρτογράφηση του χώρου που καλύπτει η προφορική ιστορία· χαρτογράφηση η οποία προσκρούει σε πολλαπλές δυσκολίες. Δεν είναι εύκολο να καταγραφούν οι ερευνητές της προφορικής ιστορίας τη στιγμή κατά την οποία δεν έχει αναπτυχθεί επαρκής επιστημονικός διάλογος για να προσδιοριστεί το περιεχόμενο των όρων προφορική ιστορία, προφορικές μαρτυρίες, προφορικά αρχεία, αλλά και έννοιες, όπως η αξιοπιστία της μαρτυρίας και η υποκειμενικότητα. Πολύ περισσότερο όταν ο διάλογος αυτός δυσχεραίνεται από ποικίλους παράγοντες, όπως το γεγονός ότι οι ερευνητές ανήκουν σε διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, κινούνται σε διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια, προσανατολίζονται προς διαφορετικές θεματικές και είναι διασκορπισμένοι σε διάφορα σημεία της χώρας, χωρίς δίκτυα επικοινωνίας και συγκροτημένες συλλογικότητες. Πρόσθετη δυσκολία αποτελεί το γεγονός ότι η προφορική ιστορία δεν είναι θεσμοποιημένη στον ακαδημαϊκό και ερευνητικό χώρο, κατάσταση που αποτυπώνεται στη μικρή θέση που αυτή καταλαμβάνει στα προγράμματα σπουδών, τις επιστημονικές εκδηλώσεις, την επιστημονική παραγωγή και τη χαμηλή έως ανύπαρκτη χρηματοδότηση ερευνητικών προγραμμάτων.

Κάποια από τα χαρακτηριστικά του χώρου της προφορικής ιστορίας αντανακλώνται πιο συγκεκριμένα στις συλλογικές προσπάθειες που εγγράφονται στο χώρο αυτό, σύμφωνα με όσα είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε. Οι προσπάθειες αυτές ακολουθούν δύο βασικές κατευθύνσεις: αφενός επικεντρώνονται στη συγκρότηση και λειτουργία ομάδων εργασίας, αφετέρου δε προσανατολίζονται προς την οργάνωση επιστημονικών εκδηλώσεων, όπως ημερίδες, συνέδρια και εκδόσεις. Πρόθεσή μας είναι να καταθέσουμε τις εμπειρίες που αποκτήσαμε μέσα από τις δραστηριότητες που αναπτύξαμε στο Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών. Επίσης, να αναφερθούμε στην προϊστορία της πρωτοβουλίας αυτής που σκιαγραφεί τα στάδια ανάπτυξης της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα και τους προσανατολισμούς των ατόμων και των φορέων που ασχολούνται με αυτήν.

Ι. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ

Μια πρώτη ομάδα εργασίας ήταν αυτή που συγκροτήθηκε με πρωτοβουλία του καθηγητή της Κλινικής Ψυχολογίας Κλήμη Ναυρίδη.[1] Η λειτουργία της ξεκίνησε το 1988, στον Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και από το 1991 συνεχίστηκε στο Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στο πλαίσιο της ομάδας αυτής η προβληματική της προφορικής ιστορίας τέθηκε μάλλον έμμεσα, μέσω των ζητημάτων θεωρίας και μεθόδου των υπό εξέλιξη ερευνών και κυρίως όσων χρησιμοποίησαν τη βιογραφική μέθοδο, χωρίς όμως η προφορική ιστορία να βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της. Ωστόσο η διεπιστημονική σύνθεση αυτής της ομάδας ανέδειξε και τη διεπιστημονική δυναμική της προφορικής ιστορίας ως χώρου του οποίου τα θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία αντλούν την προέλευσή τους αλλά και συγγενεύουν με ποικίλα πεδία των επιστημών του ανθρώπου.

Μια δεύτερη ομάδα εργασίας ήταν αυτή της «Επιτροπής Προφορικής Ιστορίας» που συγκροτήθηκε στο πλαίσιο της Ελληνικής Αρχειακής Εταιρίας, με πρωτοβουλία της ιστορικού Αλέκας Μπουτζουβή, και της οποίας η λειτουργία κάλυψε την περίοδο από το 1990 έως το 1993.[2] Αυτή αποτέλεσε την πρώτη ad hoc διεπιστημονική ομάδα εργασίας που διεκδίκησε την ταυτότητά της ως ομάδα προφορικής ιστορίας.

Εκτός από τη συγκρότηση και λειτουργία αυτών των ομάδων, από το 1993 μπορούν να καταγραφούν στο χώρο ημερίδες και συνέδρια των οποίων τα θέματα εμφανίζουν άμεση συνάφεια με την προφορική ιστορία.

---

1. Ήταν ένα κλειστό σεμινάριο μεθοδολογίας που συγκέντρωσε κοινωνικούς επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων, οι οποίοι κατά την παρουσίαση των υπό εξέλιξη ερευνών τους είχαν τη δυνατότητα να ανταλλάσσουν απόψεις για ζητήματα θεωρίας και μεθόδου. Βλ. Ναυρίδης Κ. και Χρηστάκης Ν., 1997, *Ταυτότητες: ψυχοκοινωνική συγκρότηση*, Αθήνα, Καστανιώτης, σ. 10-11.

2. Η «Επιτροπή προφορικής ιστορίας» περιέλαβε στις δραστηριότητές της: παρουσιάσεις έργων που στηρίζονταν σε προφορικές μαρτυρίες, συζητήσεις για τα προφορικά αρχεία, το θεωρητικό προβληματισμό και τη σχετική βιβλιογραφία που διακινήθηκε μεταξύ των μελών της. Στο πλαίσιο της λειτουργίας της δόθηκε η δυνατότητα στους ερευνητές του χώρου να έρθουν σε επαφή, να ανταλλάξουν απόψεις και εμπειρίες, συμβάλλοντας κατ' αυτό τον τρόπο στην ανάπτυξη του διεπιστημονικού διαλόγου. Για τις δραστηριότητες της Επιτροπής, βλ. «Ένα χρόνο μετά...», *Αρχειακά Νέα*, 5 Απριλίου 1992, σ. 11-14, «Συμπληρώνοντας το δεύτερο χρόνο λειτουργίας της», *Αρχειακά Νέα*, 7, Απρίλιος 1993, σ. 15-21, και «Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της ιστορίας», *Πρακτικά Διεθνούς Ημερίδας*, Αθήνα, 30 Μαΐου 1997, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, σειρά: Ιστορία-Προφορικές Μαρτυρίες, Αθήνα, Κατάρτι, 1997, σ. 9.

Το ζήτημα των οπτικοακουστικών αρχείων τίθεται για πρώτη φορά σε δημόσιο διάλογο το 1993 κατά τη διάρκεια του Α΄ Συνεδρίου που οργάνωσε η ΕΡΤ, με τίτλο *Η συμβολή των οπτικοακουστικών αρχείων στη διαμόρφωση ιστορικής μνήμης*.[3] Ένα χρόνο αργότερα, τον Απρίλιο του 1994, η ομάδα του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Αιγαίου διοργάνωσε Διημερίδα, με θέμα *Αφηγηματικότητα, Ιστορία και Ανθρωπολογία*[4] και σαφείς αναφορές στην προφορική ιστορία. Ωστόσο η πρώτη ημερίδα με επίκεντρο του ενδιαφέροντός της την προβληματική της προφορικής ιστορίας, που αποτελεί συνέχεια της προσπάθειας που κατέβαλε η ομάδα της «Επιτροπής Προφορικής Ιστορίας», είναι η Διεθνής Ημερίδα που οργάνωσε το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών το Μάιο του 1997, με τίτλο *Μαρτυρίες σε ηχητικές και κινούμενες αποτυπώσεις ως πηγή της ιστορίας*. Την ίδια χρονιά εκδόθηκαν τα πρακτικά της εγκαινιάζοντας τη σειρά «Ιστορία-Προφορικές Μαρτυρίες».[5] Η διεθνής αυτή ημερίδα έδωσε τη δυνατότητα στους Έλληνες επιστήμονες να έρθουν σε επαφή με τον προβληματισμό των Ευρωπαίων συναδέλφων τους από το χώρο της προφορικής ιστορίας και έθεσε, μεταξύ άλλων, προβλήματα ταξινόμησης και αρχειοθέτησης προφορικών αρχείων.

Συνοπτικά μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι μέχρι το 1997 η προφορική ιστορία συγκεντρώνει το ενδιαφέρον μεμονωμένων ερευνητών και φορέων, όπως του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Ενημέρωσης και του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, του Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Αιγαίου. Οι δραστηριότητες αυτές μας οδηγούν στην υπόθεση ότι η προφορική ιστορία αρχίζει να αποτελεί διακύβευμα μεταξύ των διαφόρων κλάδων των επιστημών του ανθρώπου.

---

3. Βλ. Αλ. Μπουτζουβή-Μπανιά, 1993, «Μερικές σκέψεις με αφορμή το Α' Οπτικοακουστικό Συνέδριο της ΕΡΤ», *Αρχειακά Νέα*, 7, Απρίλιος, σ. 52-56.

4. Στη θεματολογία της Ημερίδας συμπεριλήφθησαν προβληματισμοί των δύο κλάδων που αφορούσαν το χώρο της προφορικής ιστορίας. Η υλοποίησή της συνέβαλε στην προώθηση του διεπιστημονικού διαλόγου μεταξύ ανθρωπολόγων και ιστορικών. Βλ. Μπενβενίστε Ρ. και Παραδέλλης Θ. (επιμ.), 1994, *Αφηγηματικότητα, Ιστορία και Ανθρωπολογία*, Μυτιλήνη, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

5. Ο προβληματισμός των επιστημόνων που συμμετείχαν στράφηκε γύρω από την ανάπτυξη της προφορικής ιστορίας στον ευρωπαϊκό χώρο (Αγγλία, Ισπανία, Ιταλία). Παρουσιάστηκαν οι στόχοι και το θεματικό εύρος των ελληνικών κέντρων προφορικής παράδοσης και του οπτικοακουστικού υλικού που παράγουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

ΙΙ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Στις προσπάθειες που προαναφέρθηκαν εντάσσεται και η δική μας, στο χώρο του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, που ξεκίνησε με τη συγκρότηση ομάδας προφορικής ιστορίας και συνεχίστηκε με τη διεξαγωγή της Ημερίδας και τις δραστηριότητες που την ακολούθησαν.

Α. Η ομάδα προφορικής ιστορίας

Η ιστορία της

Το ερέθισμα για τη σύσταση της ομάδας ήταν η πρόταση που έκανε, το Μάιο του 1997, ο διευθυντής του περιοδικού *Journal of Oral History Review* στην κοινωνική ανθρωπολόγο Μ. Πετρονώτη, σύμφωνα με την οποία της ζητούσε να γράψει ένα άρθρο με θέμα τις σύγχρονες τάσεις της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα. Με δική της πρωτοβουλία συγκροτήθηκε μια άτυπη ομάδα,[6] η οποία από τις πρώτες συναντήσεις διαπίστωσε ότι η συγγραφή ενός τέτοιου άρθρου δεν ήταν εφικτή, γιατί αφενός τα μέλη της δεν είχαν πλήρη εποπτεία του χώρου και αφετέρου ένα τέτοιο εγχείρημα προϋπέθετε μακρόχρονη και συστηματική έρευνα.

Στις αρχές του 1998, οι ερευνήτριες της ομάδας, υπερβαίνοντας την αδυναμία τους να υλοποιήσουν τη συγκεκριμένη πρόταση, αποφάσισαν να συνεχίσουν τις συναντήσεις τους, επειδή αισθάνθηκαν την ανάγκη να ενταχθούν και να λειτουργήσουν συλλογικά. Για την καλύτερη επικοινωνία και ανταλλαγή των απόψεών τους συγκρότησαν μια ομάδα εργασίας με την επιστημονική ευθύνη της Μ. Θανοπούλου.

Οι στόχοι της

Η ομάδα θα επιχειρούσε την, κατά το δυνατόν, πληρέστερη χαρτογράφηση του χώρου της προφορικής ιστορίας σε πολλά επίπεδα.[7] Για το λόγο αυ-

---

6. Η ομάδα αυτή αποτελείτο από τις: Τ. Βερβενιώτη, ιστορικό, Άννα Βιδάλη, παιδαγωγό, Αλέκα Μπουτζουβή, ιστορικό, Λη Σαράφη, ιστορικό, Μαρία Θανοπούλου, κοινωνιολόγο, και Μαρίνα Πετρονώτη, κοινωνική ανθρωπολόγο.

7. Οι τρόποι ήταν: α) Οι παρουσιάσεις των ερευνητικών προγραμμάτων των μελών της ομάδας και η διεξαγωγή συζητήσεων με γνώμονα τη σχέση των ερευνών τους με την προφορική ιστορία αλλά και την ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε σε σχέση με τη συλλογή και χρήση των προφορικών μαρτυριών. β) Η συγκέντρωση της σχετικής με την προφορική ιστορία βιβλιογραφίας. γ) Η προσπάθεια δημιουργίας Αρχείου Ερευνητών προφορικής ιστορίας που να συμπεριλαμβάνει τα ενδιαφέροντα και τις δημοσιεύσεις τους με στόχο τη διευκόλυνση της επικοινωνίας και των ανταλλαγών μεταξύ των ερευνητών. δ) Η διοργάνωση επιστημονικής ημερίδας για την προφορική ιστορία στην Ελλάδα.

τόν και αναζήτησε τρόπους εντοπισμού των ερευνητών και των ερευνητριών που εντάσσονται σε αυτόν το χώρο, προκειμένου να διερευνηθούν τα ενδιαφέροντά τους και να ανιχνευθεί η διάθεσή τους να εμπλακούν σε συλλογικότητες με συγκεκριμένο αντικείμενο. Πίστευε ότι η καταγραφή αυτή θα διευκόλυνε την ουσιαστικότερη και πιο συστηματική επικοινωνία και θα επέτρεπε την υλοποίηση αυτού του στόχου.

Η συγκέντρωση των σχετικών με τα εμπλεκόμενα άτομα πληροφοριών θα καθιστούσε εφικτή την έκδοση Αρχείου Ερευνητών, στο οποίο θα ήταν καταγραμμένα τα στοιχεία τους, οι θεματικές που έχουν προσελκύσει το ενδιαφέρον της έρευνάς τους, οι φορείς και οι συνθήκες διεξαγωγής της, το θεσμικό πλαίσιο, ο όγκος του υλικού που έχει συλλεγεί, οι χώροι και οι κανόνες με τους οποίους αυτό είναι αποθηκευμένο.

Η καταγραφή αυτή δεν θα εξασφάλιζε μόνο την καλύτερη ενημέρωση όλων μας, αλλά θα διευκόλυνε και τη συνεργασία μας, προκειμένου να καταλήξουμε σε έναν ενιαίο τρόπο ταξινόμησης, αρχειοθέτησης και αποθήκευσης του προφορικά κατατεθειμένου υλικού.

Η προσπάθεια αυτή, ως προς το σκέλος του Αρχείου Ερευνητών, στηρίχτηκε στη λογική καταγραφής ερευνητών της προφορικής ιστορίας που ξεκίνησε το 1996 η φωνοθήκη της Maison Méditerranéenne des Sciences de l' Homme του Πανεπιστημίου της Provence.[8]

Β. Η Ημερίδα *Προσεγγίζοντας την προφορική ιστορία στην Ελλάδα σήμερα: Τάσεις και ερευνητική διαδικασία* , 29 Ιανουαρίου 1999

Στο διάστημα λειτουργίας της ομάδας διαπιστώσαμε ότι προϋπόθεση για την ανίχνευση του χώρου της προφορικής ιστορίας ήταν η επικοινωνία και η ανταλλαγή απόψεων με τους άλλους ερευνητές και ερευνήτριες που εντάσσονται σε αυτήν. Θεωρήσαμε ότι μια ημερίδα που θα είχε ως άξονα τις τάσεις των ερευνών, αλλά και την ερευνητική διαδικασία, θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάπτυξη ενός διαλόγου ενταγμένου στο πλαίσιο του διεπιστημονικού προβληματισμού. Θα αναδείκνυε, δηλαδή, όχι μόνο τις κυρίαρχες θεματικές που έχουν επιλεγεί μέχρι στιγμής, αλλά κυρίως τα θεωρητικά πλαίσια που έχουν υιοθετηθεί, τα εργαλεία που έχουν χρησιμο-

8. Η φωνοθήκη πήρε την πρωτοβουλία να καταγράψει φορείς και άτομα της Νότιας Ευρώπης που διατηρούν ηχητικά αρχεία και ενδεχομένως επιτρέπουν την πρόσβαση του κοινού σ' αυτά. Στην καταγραφή αυτή συμπεριλήφθησαν και 11 ερευνητές από την Ελλάδα. Βλ. Ginouvès Véronique, 1997, *Répertoire des collections d' archives sonores du patrimoine oral dans l' Europe du Sud*, Aix-en Provence, Maison Méditerranéenne des Sciences de l' Homme – Phonothèque de l' UMR TELEMME, σ. 48-53.

ποιηθεί στις έρευνες πεδίου και τους τρόπους αξιοποίησης των μαρτυριών. Θα προωθούσε, επίσης, τη διεπιστημονική συνεργασία και την έρευνα, διευκολύνοντας την κατανόηση των πολλαπλών προβλημάτων της έρευνας πεδίου που αφορούν τους τρόπους συλλογής και χρήσης των προφορικών μαρτυριών.

Με αυτό το σκεπτικό αποφασίσαμε στην Ημερίδα να δοθεί προτεραιότητα στις θεματικές που εκφράζουν τις κύριες τάσεις της έρευνας. Οι θεματικές αυτές ήταν: Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Αντίσταση – Εμφύλιος, μετανάστευση, γυναίκες, νέοι και Εβραίοι. Είναι γεγονός ότι οι θεματικές αυτές μονοπωλούν το ενδιαφέρον όσων ασχολούνται με την προφορική ιστορία και επισκιάζουν άλλες εξίσου ενδιαφέρουσες, όπως είναι τα επαγγέλματα, το εργατικό κίνημα, η εκπαίδευση και η υγεία. Όμως οι θεματικές αυτές αποτέλεσαν μόνον την αφετηρία ή/και την αφορμή για να παρουσιαστούν τα προβλήματα που ανακύπτουν στις έρευνες πεδίου και να αναδειχθούν τα θεωρητικά, μεθοδολογικά και δεοντολογικά ζητήματα που αντιμετωπίζουν οι ερευνητές και οι ερευνήτριες που χρησιμοποιούν προφορικές μαρτυρίες.

Η Ημερίδα, παράλληλα με όσα προαναφέρθηκαν, έθιξε το πρόβλημα τόσο του ορισμού της προφορικής ιστορίας όσο και των σχέσεων που αυτή αναπτύσσει με τα συναφή επιστημονικά αντικείμενα. Έδωσε, επίσης, την ευκαιρία να εκφραστεί η διεπιστημονικότητα του χώρου σε όλα τα επίπεδα: διαμόρφωση του προγράμματος, σύνθεση του κοινού που την παρακολούθησε,[9] εισηγήσεις και συζητήσεις που ακολούθησαν. Μάλιστα, έντονες και ενδιαφέρουσες ήταν οι συζητήσεις που έγιναν μετά τις εισηγήσεις, ενώ το θέμα που κυριάρχησε σ' αυτές ήταν η προσωπική εμπλοκή του ερευνητή στην έρευνα. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η ιδιαιτερότητα αυτής της Ημερίδας ήταν το ότι εστίασε το ενδιαφέρον της κυρίως στην ερευνητική διαδικασία.[10]

---

9. Το κοινό που παρακολούθησε τις εργασίες της Ημερίδας, όπως φαίνεται από τα εκατόν σαράντα δελτία συμμετοχής που συμπληρώθηκαν, αποτελείτο από ιστορικούς (20%), κοινωνιολόγους (18%), κοινωνικούς ανθρωπολόγους (14%), φιλόλογους (12%) και, σε μικρότερα ποσοστά, κοινωνικούς ψυχολόγους, δημογράφους, εθνολόγους, λαογράφους, πολιτικούς επιστήμονες, οικονομολόγους, στατιστικούς, αρχαιολόγους και ψυχολόγους.

10. Θέλουμε να σημειώσουμε ότι της Ημερίδας μας προηγήθηκαν: το Συνέδριο που διοργάνωσε, το Νοέμβριο του 1998, ο Τομέας της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, με τίτλο *Ελληνικός Παραδοσιακός Πολιτισμός: Λαογραφία και Ιστορία*, και η Ημερίδα που διοργάνωσε, το Σεπτέμβριο του 2000, η Σχολή Διαχείρισης Φυσικών Πόρων και Επιχειρήσεων Αγρινίου, του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με θέμα *Η μνήμη του επαρχιακού αστικού τόπου και τοπίου: το Αγρίνιο μέχρι τη δεκαετία του '60.*

Γ. Δραστηριότητες μετά την Ημερίδα

Η Ημερίδα αποτέλεσε την πρώτη δημόσια εμφάνιση της ομάδας και με αυτήν πραγματοποιήθηκε ο ένας από τους στόχους που είχε θέσει. Επόμενος, εξίσου σημαντικός, ήταν η ανίχνευση και καταγραφή του χώρου της προφορικής ιστορίας, η πραγματοποίηση του οποίου εξειδικεύθηκε με τις εξής δραστηριότητες: α) συγκρότηση Αρχείου Ερευνητών, β) συγκρότηση Αρχείου Φορέων και γ) συγκρότηση νέων ομάδων έρευνας στο χώρο της προφορικής ιστορίας προκειμένου να συνεχιστεί η συλλογική δουλειά. Παράλληλες δραστηριότητες ήταν η συγκέντρωση της σχετικής βιβλιογραφίας[11] και η προεργασία έκδοσης ειδικού, για την προφορική ιστορία, τεύχους.[12]

α. Συγκρότηση Αρχείου Ερευνητών

Η διαδικασία αυτή ξεκίνησε πριν από την Ημερίδα και εμπλουτίστηκε με δηλώσεις συμμετοχής κατά τη διάρκειά της. Ήταν μια προσπάθεια να συγκεντρωθούν στοιχεία σχετικά με την ταυτότητα των ερευνητών και ερευνητριών, τα ενδιαφέροντα και τις δημοσιεύσεις τους.[13]

Από το υλικό του Αρχείου, αντλούμε αρκετές πληροφορίες σχετικά με το φύλο των ερευνητών και των ερευνητριών, τις ειδικότητες, την εργασιακή ταυτότητα, τον τόπο εργασίας και τα ερευνητικά τους ενδιαφέροντα.

α1. Το φύλο των ερευνητών και ερευνητριών

Η μεγάλη πλειονότητα των ατόμων που συγκροτούν το Αρχείο είναι γυναίκες, ενώ οι άντρες είναι λιγότεροι από το ένα τρίτο (1/3). Η αριθμητική υπεροχή των γυναικών θα μπορούσε κατ' αρχήν να αποδοθεί στην κατά φύλο σύνθεση των κλάδων από τους οποίους προέρχονται οι ερευνητές και οι ερευνήτριες της προφορικής ιστορίας. Υπάρχει διάχυτη η εντύπωση ότι κλάδοι, όπως η κοινωνική ανθρωπολογία, η ιστορία και η ψυχολογία, συγκεντρώνουν περισσότερες γυναίκες, πράγμα που ερμηνεύει κάπως τον αναλογικά μεγαλύτερο αριθμό των γυναικών.

Ίσως όμως η καταγραμμένη αριθμητική υπεροχή των γυναικών να σχετίζεται και με ορισμένα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά, τα οποία διευ-

---

11. Για το σκεπτικό και το σώμα της βιβλιογραφίας, βλ. πιο κάτω, σ. 221-222.

12. Μετά την Ημερίδα, τις δραστηριότητες αυτές ανέλαβαν να προωθήσουν τα μέλη της ομάδας προφορικής ιστορίας, Αλέκα Μπουτζουβή και Μαρία Θανοπούλου.

13. Στείλαμε επιστολή προς ογδόντα ερευνητές και ερευνήτριες που χρησιμοποιούν προφορικές μαρτυρίες, χρησιμοποιώντας παράλληλα για την ανίχνευση του χώρου και την τεχνική της χιονοστιβάδας. Οι απαντήσεις που λάβαμε μέχρι αυτή τη στιγμή είναι πενήντα τρεις· από αυτές μόνο οι σαράντα οκτώ περιέχουν πλήρη στοιχεία.

κολύνουν τη διεξαγωγή της έρευνας στο χώρο της προφορικής ιστορίας. Πρόκειται για μια ερευνητική διαδικασία που απαιτεί μακροχρόνια και υπομονετική επαφή με τα άτομα που καταθέτουν τις μαρτυρίες τους, ικανότητα διαχείρισης των δυσκολιών και της δυσπιστίας που συνοδεύουν τη σχέση ερευνητή/μάρτυρα και ιδιαίτερες προσπάθειες κατά τη διαπροσωπική προσέγγιση-επικοινωνία, που είναι θερμή σε ατομικό και ταυτόχρονα ψυχρά ορθολογική σε επιστημονικό επίπεδο.

Η αναλογική υπεροχή των γυναικών ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι άνδρες κινούνται συνήθως σε κατεστημένους επιστημονικούς χώρους και είναι επιφυλακτικοί ως προς την εμπλοκή τους σε τέτοιου τύπου ερευνητικά εγχειρήματα. Η μεγαλύτερη ενασχόληση των γυναικών με την προφορική ιστορία, έναν περιθωριακό διεπιστημονικό κλάδο μεταξύ των ακαδημαϊκά θεσμοθετημένων, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι, ενδεχομένως, αντικατοπτρίζει και την περιθωριακή θέση των γυναικών ερευνητριών στο σύστημα κατανομής των επιστημονικών θέσεων που έχουν κύρος και τις οποίες, σύμφωνα με την κατά φύλο κατανομή, διεκδικούν και συνήθως κατέχουν οι άνδρες επιστήμονες.

Ίσως γι' αυτούς τους λόγους οι γυναίκες ερευνήτριες να είναι καταλληλότερες να προσεγγίσουν και να δώσουν το λόγο σε άτομα που ανήκουν σε κοινωνικές, εθνικές, θρησκευτικές και άλλες περιθωριακές ομάδες, αναδεικνύοντάς τα σε ιστορικά υποκείμενα. Πρόκειται για τα άτομα εκείνα, ο λόγος και η ζωή των οποίων δεν καταγράφονται στην επίσημη ιστορία.

α2. Οι ειδικότητες των ερευνητών και ερευνητριών

Η επεξεργασία των αποτελεσμάτων του Αρχείου έδειξε ότι η σύνθεση των ερευνητών και ερευνητριών της προφορικής ιστορίας είναι διεπιστημονική και κινείται στο ευρύ φάσμα των επιστημών του ανθρώπου: ιστορία, κοινωνική ανθρωπολογία, κοινωνιολογία, κοινωνική ψυχολογία, πολιτική επιστήμη, φιλολογία, εθνολογία και λαογραφία. Όμως, πιο κοντά στο αντικείμενο της προφορικής ιστορίας φέρονται να είναι οι ιστορικοί (40%) και οι ανθρωπολόγοι (21%), πολλοί από τους οποίους κινούνται στα όρια μεταξύ ιστορίας-ανθρωπολογίας, ανθρωπολογίας-εθνολογίας, ιστορίας-λαογραφίας, ανθρωπολογίας-λαογραφίας, αλλά και ανθρωπολογίας-φιλολογίας.

Στο χώρο της προφορικής ιστορίας εντάσσουν τον εαυτό τους και κοινωνιολόγοι (10%), φιλόλογοι (8%), πολιτικοί επιστήμονες (6%), λαογράφοι (6%), εθνολόγοι (4%), ψυχολόγοι (4%) και κοινωνικοί ψυχολόγοι (2%). Άλλη μια καταγραφή που επιβεβαιώνει τη διεπιστημονικότητα του χώρου.

Από την κατά ειδικότητα σύνθεση του Αρχείου αυτού προκύπτει λοιπόν ότι κυρίαρχες ειδικότητες μέσα στο χώρο της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα είναι αυτές των ιστορικών και των κοινωνικών ανθρωπολόγων. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί αφενός από τη συγγένεια του αντικειμένου, όπως στην περίπτωση της ιστορίας, και αφετέρου από τη συγγένεια των χρησιμοποιούμενων εργαλείων, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της κοινωνικής ανθρωπολογίας. Και μπορεί να εξηγήσει τη μικρότερη συμμετοχή επιστημόνων άλλων ειδικοτήτων, εφόσον σε κάποιους άλλους κλάδους των κοινωνικών επιστημών, όπως στην κοινωνιολογία και την κοινωνική ψυχολογία, οι κρατούσες μέθοδοι έρευνας έχουν κυρίως ποσοτικό χαρακτήρα και μόνο περιθωριακά και κατ' εξαίρεση ποιοτικό. Έτσι αναλογικά είναι λιγότεροι αυτοί οι οποίοι χρησιμοποιούν εργαλεία ποιοτικών προσεγγίσεων που θα τους προσανατόλιζαν προς την προφορική ιστορία.

Μέσα από το μωσαϊκό των ειδικοτήτων που καταγράφεται στο Αρχείο των ερευνητών προκύπτει ότι ο χώρος της προφορικής ιστορίας αποτελεί προνομιακό πεδίο, με την έννοια ότι επιτρέπει τη διεπιστημονική συνεργασία. Το πλεονέκτημα όμως αυτό συχνά εξουδετερώνεται από τη δυσκολία διαλόγου μεταξύ των διαφορετικών ειδικοτήτων, εξαιτίας των διαφορών που υπάρχουν στο θεωρητικό πλαίσιο, στην ορολογία, στους ορισμούς, αλλά και των τάσεων επικυριαρχίας ενός κλάδου επάνω στους άλλους. Ίσως αυτό να εξηγεί τους λόγους για τους οποίους ο χώρος της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα παραμένει ακόμα απροσδιόριστος, αδόμητος και εντέλει περιθωριακός, συγκρινόμενος με τους άλλους κλάδους του ακαδημαϊκού και ερευνητικού κατεστημένου.

α3. Εργασιακή ταυτότητα

Ενδιαφέρον να συμπεριληφθούν στο Αρχείο δήλωσαν κυρίως ανεξάρτητοι ερευνητές (31%), πανεπιστημιακοί (29%) και, σε μικρότερα ποσοστά, επιστήμονες που δουλεύουν σε κέντρα ερευνών (13%), υποψήφιοι διδάκτορες (13%), φοιτητές (6%), υπάλληλοι αρχείων (4%), ενώ μικρό ποσοστό (4%) δεν έδωσε στοιχεία για την εργασιακή του ταυτότητα. Μεταξύ αυτών οι πανεπιστημιακοί και οι εργαζόμενοι σε ερευνητικά κέντρα εκπροσωπούν τη θεσμοποιημένη πλευρά της προφορικής ιστορίας. Τη μη θεσμοποιημένη πλευρά εκπροσωπούν οι ανεξάρτητοι ερευνητές. Μια ερμηνεία της σχέσης τους με το χώρο της προφορικής ιστορίας είναι το ότι ως «ελεύθεροι σκοπευτές» μπορούν να διεκδικήσουν μια θέση μόνο σ' ένα χώρο αδιαμόρφωτο και αδιαβάθμητο, όπου δεν είναι σαφή τα όρια και δεν υπάρχουν αυστηροί όροι σχετικά με την ένταξη ή τον αποκλεισμό απ' αυτόν.

α4. Τόπος εργασίας

Ενώ η πλειονότητα των ερευνητών του Αρχείου εργάζεται στα Πανεπιστήμια και στα Ερευνητικά Κέντρα της Αθήνας (60%), ωστόσο έχουν εκδηλώσει το ενδιαφέρον τους ερευνητές από άλλες πόλεις, όπου λειτουργούν Πανεπιστήμια, όπως είναι η Θεσσαλονίκη, τα Ιωάννινα, η Κρήτη, ο Βόλος, η Μυτιλήνη, η Κέρκυρα και η Ρόδος, ή όπου δεν λειτουργούν, όπως στην περίπτωση των πόλεων Λαμία, Καβάλα και Καστοριά.

Πρόκειται για μια καταγραφή που δείχνει ότι οι ερευνητές κατανέμονται σε πολλές πόλεις, με εντονότερη την παρουσία τους εκεί όπου λειτουργούν Πανεπιστήμια.

α5. Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα

Η επεξεργασία των στοιχείων του Αρχείου έδειξε ότι τις προτιμήσεις των ερευνητών συγκεντρώνει η δεκαετία του '40· όσον αφορά τα ενδιαφέροντά τους, ακολουθούν: η τοπική ιστορία, η μνήμη, η μετανάστευση, οι γυναίκες, το εργατικό κίνημα, τα επαγγέλματα και η ταυτότητα. Στην κατηγορία «άλλο» δηλώθηκαν θεματικές όπως η δικτατορία και η ψυχική ασθένεια.[14]

Η έκθεση των λόγων για τους οποίους οι συγκεκριμένες κατηγορίες ερευνητικών ενδιαφερόντων προσελκύουν ερευνητές και ερευνήτριες της προφορικής ιστορίας ξεπερνά τους στόχους αυτού του άρθρου. Παρόλα αυτά θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι συνδέονται τόσο με την κοινωνικο-οικονομική και πολιτική επικαιρότητα όσο και με τις νέες επιδράσεις που δέχονται οι κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα.

Συμπερασματικά, επισημαίνουμε ότι στο χώρο της προφορικής ιστορίας κυριαρχεί ο γυναικείος, κυρίως, επιστημονικός πληθυσμός, τα ερευνητικά ενδιαφέροντα του οποίου κινούνται στα όρια των επιστημονικών κλάδων από τους οποίους αυτός προέρχεται και επηρεάζονται από την κοινωνική και πολιτική επικαιρότητα.

β. Συγκρότηση Αρχείου Φορέων

Συμπληρωματική προς την προηγούμενη ενότητα που ανίχνευε την επιστημονική ταυτότητα των ατόμων που κινούνται στο χώρο της προφορικής ιστορίας είναι και αυτή που αφορά την καταγραφή των Φορέων (Πανεπιστήμια, Ερευνητικά Κέντρα, Αρχεία) που έχουν εντάξει την προφορική ιστορία στα προγράμματά τους. Συγκεκριμένα, στους ερευνητές

14. Στην κατηγορία αυτή εκδηλώθηκε ενδιαφέρον και για τη βιογραφική προσέγγιση, την προφορική παράδοση και τη σχέση γραπτού και προφορικού λόγου.

των Φορέων αυτών στάλθηκαν τα έντυπα που αφορούσαν την καταγραφή των προσωπικών τους δραστηριοτήτων, των δραστηριοτήτων του Φορέα στον οποίο ανήκουν και των δραστηριοτήτων της ευρύτερης περιοχής στην οποία λειτουργεί ο Φορέας.

Το σχετικό έντυπο στάλθηκε σε ερευνητές είκοσι Φορέων, συμπληρώθηκε από οκτώ, και πρέπει να σημειωθεί ότι κάποια από τα οκτώ αυτά έντυπα δεν είχαν πλήρη στοιχεία. Οι απαντήσεις κατανέμονται ως εξής:

β1. Φορείς με δραστηριότητες προφορικής ιστορίας
Απάντηση λάβαμε από πέντε περιφερειακά Πανεπιστήμια (Μακεδονίας, Ιωαννίνων, Κρήτης, Θεσσαλίας, Αιγαίου), από το Παιδαγωγικό Ρόδου, από το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και από το Ιστορικό Αρχείο Καλαμαριάς.

Οι ερευνητές που απάντησαν είναι κυρίως ιστορικοί, ενώ οι υπόλοιποι κατανέμονται με βάση την ειδικότητά τους ως εξής: παιδαγωγός, πολιτικός επιστήμονας, λαογράφος που έχει και την ειδικότητα του εθνολόγου. Ως προς το εργασιακό τους καθεστώς, είναι: πανεπιστημιακοί, ερευνητές και υπάλληλοι Αρχείου.

β2. Ατομικά προγράμματα ερευνητών/ερευνητριών
Από τα ατομικά προγράμματα ερευνητών που εργάζονται στο πλαίσιο των Φορέων,[15] οκτώ αφορούν την περίοδο του εμφυλίου πολέμου και εννέα από αυτά κατέληξαν στα εξής προϊόντα: κασέτες, άρθρα και βιβλία.[16] Στο μεγαλύτερο μέρος του, το υλικό που συγκεντρώθηκε φυλάσσεται στα σπίτια των ερευνητών και η πρόσβαση είναι ελεύθερη μετά από συνεννόηση.

β3. Συλλογικά προγράμματα ερευνητών στο πλαίσιο των Φορέων
Δηλώθηκαν δύο συλλογικά προγράμματα και τα θέματά τους αφορούν την ιστορία των επαγγελμάτων το ένα και τους προσφυγικούς πληθυ-

15. Οι ερευνητές της προφορικής ιστορίας δήλωσαν προγράμματα τα οποία δεν σχετίζονται απαραιτήτως με την παρουσία τους στο θεσμό, αλλά προηγούνται αυτής. Αυτό άλλωστε προκύπτει και από τους χρόνους έναρξης αυτών των προγραμμάτων, που είναι προγενέστεροι της ίδρυσης των πανεπιστημιακών τμημάτων στα οποία εντάσσονται τα συγκεκριμένα άτομα, καθώς και από τους χρόνους λήξης που σε κάποιες περιπτώσεις ανάγονται στην περασμένη δεκαετία. Αυτό προκύπτει επίσης από το γεγονός ότι, στο σύνολο των έντεκα ατομικών προγραμμάτων που δηλώθηκαν, τα οκτώ είναι προγράμματα χρηματοδοτημένα από τους ίδιους τους ερευνητές και μόνο τα τρία έχουν χρηματοδότηση που προέρχεται είτε από τον ίδιο ή/και άλλο φορέα είτε από κάποιο ευρωπαϊκό πρόγραμμα.

16. Μόνο για δύο προγράμματα δεν δηλώθηκε αν υπάρχουν προϊόντα.

σμούς το άλλο. Το υλικό που συγκεντρώθηκε είναι καταγραμμένο σε CD και κασέτες. Έχει αποτελέσει πηγή για την έκδοση ενός ιστορικού λευκώματος και χρησιμοποιείται για μεταπτυχιακές εργασίες. Το υλικό τους είναι εν μέρει απομαγνητοφωνημένο (στο ένα είναι αρχειοθετημένο και ταξινομημένο, στο άλλο όχι) και φυλάσσεται στο χώρο των Φορέων που έχουν εκπονήσει αυτά τα προγράμματα. Η πρόσβαση στο υλικό του αρχείου είναι ελεύθερη μετά από συνεννόηση.

Με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, προκύπτει ότι τα συλλογικά προγράμματα προφορικής ιστορίας είναι ελάχιστα, η ερευνητική δραστηριότητα στο πλαίσιο των Φορέων αυτών περιορίζεται στο επίπεδο των ατομικών ερευνητικών προγραμμάτων και το συγκεντρωμένο υλικό δεν είναι καλά οργανωμένο. Η εικόνα αυτή αποτυπώνει το εμβρυακό στάδιο που διανύει η προφορική ιστορία στην Ελλάδα.

γ. Συγκρότηση νέων ομάδων

Με αφετηρία την Ημερίδα ξεκίνησε μια προσπάθεια συγκρότησης νέων ομάδων εργασίας στο χώρο της προφορικής ιστορίας, προκειμένου να μπορέσουν αυτές να επεξεργαστούν συγκεκριμένες θεματικές. Κατά τη διάρκεια της Ημερίδας διακινήθηκε έντυπο εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τη συγκρότηση ομάδων προφορικής ιστορίας, στο οποίο προτάθηκαν δώδεκα θεματικές κατηγορίες και η κατηγορία «άλλο», χωρίς να προκαθοριστούν ούτε ο τύπος λειτουργίας ούτε οι στόχοι τους. Στην πρόσκληση αυτή ανταποκρίθηκαν πενήντα ένα άτομα. Η επεξεργασία των εντύπων δίνει χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με την ταυτότητα και τα ενδιαφέροντα όσων τα συμπλήρωσαν.

γ1. Το φύλο

Μόνο το 1/5 των ατόμων που εκδήλωσαν ενδιαφέρον είναι άντρες, ενώ η μεγάλη πλειονότητα είναι γυναίκες, διατηρώντας την αναλογία που προαναφέρθηκε.[17]

γ2. Οι ειδικότητες

Οι ειδικότητες αυτών οι οποίοι εκδήλωσαν ενδιαφέρον κατανέμονται στους βασικούς κλάδους των επιστημών του ανθρώπου. Υπερτερούν οι ιστορικοί (25%), ακολουθούν οι κοινωνιολόγοι και οι φιλόλογοι (16%) και οι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι (13%). Το υπόλοιπο 30% κατανέμεται σε άλλες ειδικότητες, όπως οικονομολόγοι, πολιτικοί επιστήμονες, αρχαιολόγοι, εθνολόγοι, λαογράφοι, ψυχολόγοι και κοινωνικοί ψυχολόγοι.

17. Βλ. στο ίδιο, σ. 6-7.

γ3. Η εργασιακή ταυτότητα

Οι περισσότεροι από αυτούς που εκδήλωσαν ενδιαφέρον για την προφορική ιστορία είναι εκπαιδευτικοί (22%) και προέρχονται κυρίως από το χώρο της μέσης εκπαίδευσης και λιγότερο από το χώρο της στοιχειώδους. Ακολουθούν οι ερευνητές (16%)[18] και οι πανεπιστημιακοί.[19] Ενδιαφέρον εκδήλωσε και ένα υψηλό ποσοστό υποψηφίων διδακτόρων (13%) και φοιτητών (9%). Οι υπόλοιποι είναι υπάλληλοι του Υπουργείου Πολιτισμού και δημοσιογράφοι.

γ4. Ο τόπος εργασίας

Ως τόπος εργασίας δηλώνεται η Αθήνα από το 42%, ενώ είναι υψηλό το ποσοστό (35%) αυτών που δεν δήλωσαν τίποτα, προφανώς διότι δεν έχουν καμία εργασία ή η εργασία τους δεν σχετίζεται με το αντικείμενο σπουδών τους.

γ5. Οι θεματικοί προσανατολισμοί

Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα αυτών που συμπλήρωσαν το δελτίο στρέφονται κυρίως προς τα θέματα της μνήμης, της ταυτότητας, της δεκαετίας του '40, της τοπικής ιστορίας, της μετανάστευσης, της εκπαίδευσης και των γυναικών. Σε μικρότερο βαθμό ενδιαφέρουν η νεολαία, το εργατικό κίνημα, τα επαγγέλματα, οι Εβραίοι, η Μικρασιατική καταστροφή και η υγεία. Αξίζει να αναφερθούν και οι μεμονωμένες προτάσεις με θέμα την οικογένεια, την περίοδο της δικτατορίας, τα μουσεία, τη σεξουαλικότητα και τους τσιγγάνους.

Οι πληροφορίες για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά όσων εκδήλωσαν ενδιαφέρον για τις νέες ομάδες θυμίζουν σε μεγάλο βαθμό όσα εκτέθηκαν ήδη σχετικά με τα χαρακτηριστικά των ερευνητών του Αρχείου προφορικής ιστορίας. Διαφοροποίηση υπάρχει κυρίως ως προς την εργασιακή ταυτότητα και τον τόπο εργασίας, προφανώς γιατί συμπλήρωσαν τα σχετικά έντυπα και άτομα τα οποία δεν έχουν σχέση με τον ακαδημαϊκό και ερευνητικό χώρο.

γ6. Ομάδες προφορικής ιστορίας

Με πρωτοβουλία της οργανωτικής επιτροπής συγκλήθηκαν δέκα ομάδες

18. Προέρχονται από το Σύλλογο Φίλων της Μουσικής, το Δημοτικό Μουσείο Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος, το Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού, το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού.

19. Προέρχονται από το Πάντειο Πανεπιστήμιο, το Ιόνιο, το Δημοκρίτειο, της Κρήτης, της Θεσσαλίας και των Ιωαννίνων.

με εξειδικευμένο αντικείμενο, στο χρονικό διάστημα των δύο μηνών που ακολούθησαν μετά την Ημερίδα. Τα μέλη των ομάδων αυτών συναντήθηκαν τουλάχιστον δύο φορές, χωρίς τελικά να καταφέρουν να δημιουργήσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις συλλογικής λειτουργίας, εκτός από τρεις ομάδες, των οποίων οι συναντήσεις και οι συζητήσεις κατέληξαν σε γραπτές προτάσεις. Οι τρεις αυτές ομάδες είναι:

Η ομάδα για τη μνήμη,[20] που υπέβαλε πρόταση με τίτλο «Από τη μαρτυρία στην κοινωνική μνήμη. Ανίχνευση εκδοτικών αποτυπώσεων». Τα μέλη της όρισαν εξαρχής κοινό αντικείμενο εργασίας σε σχέση με τις μαρτυρίες και έκτοτε λειτουργούν ως κλειστή ερευνητική ομάδα.

Η ομάδα για τη δεκαετία του '40, που υπέβαλε πρόταση με τίτλο «Δεκαετία του '40 και προφορικές μαρτυρίες».[21] Στόχος της ήταν η ανταλλαγή της ερευνητικής εμπειρίας των μελών της μέσω της παρουσίασης των εργασιών τους. Στην πορεία, η ομάδα αυτή διευρύνθηκε, αλλά μετά την ολοκλήρωση των παρουσιάσεων και των συζητήσεων δεν κατάφερε να προσδιορίσει κοινούς στόχους και παραμένει ως άτυπο δίκτυο επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών.

Η ομάδα για την ταυτότητα,[22] που υπέβαλε πρόταση με τίτλο «Ταυτότητες και προφορικές μαρτυρίες». Στόχος της ήταν η ανταλλαγή των ερευνητικών εμπειριών που έχουν τα μέλη μέσω της παρουσίασης των εργασιών τους. Μετά την ολοκλήρωση του κύκλου των παρουσιάσεων, η ομάδα δεν μπόρεσε να προσδιορίσει κοινούς στόχους και διαλύθηκε.

Η εμπειρία που προέκυψε από την προσπάθεια συγκρότησης νέων ομάδων προφορικής ιστορίας ανέδειξε τις δυσκολίες λειτουργίας τους. Αυτές συνδέονται ασφαλώς με την ανομοιογένεια που παρατηρήθηκε ως προς τις ειδικότητες και ως προς τις θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις που τα μέλη τους υιοθετούν.

Οι δραστηριότητες που προαναφέρθηκαν μας επιτρέπουν να επισημάνουμε ότι από το 1997 ο φορέας που κατ' εξοχήν δραστηριοποιείται στο χώρο της προφορικής ιστορίας είναι το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, του οποίου όμως τις δραστηριότητες πλαισιώνουν επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων που προέρχονται από τον ευρύτερο ακαδημαϊκό και ερευνητικό χώρο.

---

20. Σ' αυτήν συμμετείχαν τελικά δύο κοινωνιολόγοι και μία κοινωνική ανθρωπολόγος.

21. Σ' αυτήν συμμετείχαν πέντε ιστορικοί, δύο πολιτικοί επιστήμονες, μία οικονομολόγος και μία κοινωνιολόγος.

22. Σ' αυτήν συμμετείχαν δύο εθνολόγοι-λαογράφοι, τρεις κοινωνικοί ανθρωπολόγοι, μία κοινωνική ανθρωπολόγος-λαογράφος, μία ιστορικός-ανθρωπολόγος, δύο ιστορικοί, δύο ψυχοθεραπευτές, ένας παιδαγωγός και δύο κοινωνιολόγοι.

Δ. Κάποιες σκέψεις για το μέλλον της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα

Όσα εκθέσαμε σκιαγραφούν σε μεγάλο βαθμό την πορεία της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα, μια πορεία δύσκολη που χαρακτηρίζεται από ασυνέχειες και εμπόδια, σύμφυτα βεβαίως με το χώρο που αυτή καλύπτει. Συνοπτικά, για το χώρο αυτό, θα μπορούσε κανείς να επισημάνει τα εξής:

α) Η προφορική ιστορία ουσιαστικά απουσιάζει από τους θεσμούς της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες πληροφορίες, η εισαγωγή του μαθήματος της προφορικής ιστορίας έχει ξεκινήσει από το 1997. Στη συνέχεια, αρκετά Πανεπιστήμια της χώρας την έχουν συμπεριλάβει στα προγράμματα σπουδών τους, ως σεμιναριακό, κυρίως, ή μάθημα επιλογής και κατ' εξαίρεση κορμού, ενώ συχνά γίνεται αναφορά στη χρήση των προφορικών μαρτυριών ως πηγής στο πλαίσιο άλλων μαθημάτων.

Σήμερα διδάσκεται ως μάθημα κορμού ή επιλογής σε πολλά Πανεπιστήμια. Τα μαθήματα αυτά είναι: «Μνήμη και προφορική ιστορία» στο Πανεπιστήμιο Βόλου, «Μεθοδολογικές προσεγγίσεις στην ιστορία: Προφορικές μαρτυρίες ως πηγή» στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, «Προφορικές πηγές και πολιτισμική ταυτότητα» και «Μουσείο και προφορικές πηγές» στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, «Προφορική μαρτυρία στην πηγή της Ιστορίας» στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, «Προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων της Δωδεκανήσου» στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου (στη Ρόδο). Αντίθετα, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση προγραμμάτων προφορικής ιστορίας βρίσκονται σε αρχικό στάδιο και αποτελούν μεμονωμένη δραστηριότητα στα Πανεπιστήμια Ιωαννίνων και Βόλου.

β) Η προφορική ιστορία ουσιαστικά απουσιάζει και από τους θεσμούς έρευνας. Ορισμένα ερευνητικά κέντρα έχουν συμπεριλάβει την προφορική ιστορία στα ενδιαφέροντά τους, όπως το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού και το Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού του Δήμου Καλαμαριάς, που ενδιαφέρονται, κυρίως, για τη συλλογή και διάσωση μαρτυριών. Το Κέντρο Λαογραφίας χρησιμοποιεί προφορικό υλικό στις έρευνές του χωρίς ιδιαίτερη έμφαση στην προφορική ιστορία. Το ΕΚΚΕ, τέλος, έχει λειτουργήσει, μέχρι στιγμής, ως χώρος ανίχνευσης και καταγραφής ενδιαφερόντων και διαθέσεων όσων εντάσσουν την ερευνητική τους δραστηριότητα στο χώρο της προφορικής ιστορίας. Έχει προσπαθήσει να δημιουργήσει ομάδες εργασίας προς την κατεύθυνση αυτή, αλλά δεν έχει προωθήσει, ακόμα, ερευνητικά προγράμματα προφορικής ιστορίας.

γ) Παρατηρείται αδυναμία των ερευνητών του χώρου να συναντηθούν και να χαράξουν μια κοινή πορεία. Οι διεπιστημονικοί πυρήνες που αναπτύχθηκαν σε διαφορετικούς πανεπιστημιακούς χώρους, όπως Αθηνών,

Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Αιγαίου, λειτούργησαν μάλλον χωριστά ο ένας από τον άλλο. Στην καλύτερη περίπτωση, υπήρξαν απλές ανταλλαγές ομιλητών, πράγμα που συνδέεται προφανώς και με το γεγονός ότι οι ερευνητές αυτοί είναι διασκορπισμένοι σε διάφορα σημεία της χώρας, προέρχονται από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, τα ερευνητικά τους εγχειρήματα υπάγονται σε διαφορετικά θεωρητικά πλαίσια και ακόμα ότι θέτουν διαφορετικά ερωτήματα στο προφορικό υλικό.

δ) Παρατηρείται ρευστότητα των ορίων του χώρου της προφορικής ιστορίας που απορρέει από την έλλειψη ορισμού του περιεχομένου της, αλλά και από τη συγκρότηση του χώρου από ερευνητές που υιοθετούν διαφορετικές προσεγγίσεις στο πλαίσιο ποικίλων κλάδων των επιστημών του ανθρώπου –κυρίως ιστορίας, κοινωνιολογίας, κοινωνικής ψυχολογίας, κοινωνικής ανθρωπολογίας– και κάνουν διαφορετική χρήση των εργαλείων έρευνας. Μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρείται κατάχρηση όχι μόνο της ελαστικής διεπιστημονικότητας που χαρακτηρίζει την προφορική ιστορία, αλλά και της δημοκρατικότητας που αποτελεί συστατικό στοιχείο της συγκρότησής της ως πεδίου. Το γεγονός αυτό απεικονίζεται αλλά και εξηγείται από το μη θεσμοθετημένο χαρακτήρα της, από την έλλειψη, δηλαδή, πανεπιστημιακών τμημάτων που να οδηγούν σε σχετικό πτυχίο, την έλλειψη επιστημονικών συλλόγων κ.λπ..

ε) Κυρίαρχες θεματικές στο χώρο των ερευνών με προφορικές μαρτυρίες μέχρι σήμερα είναι αυτές που αναφέρονται στη δεκαετία του ’40, κυρίως στον Εμφύλιο, και αυτές που αφορούν το μεταναστευτικό κύκλο. Αυτό μπορεί να αποδοθεί σε δύο παράγοντες: Σε ό,τι αφορά τις έρευνες για τη δεκαετία του ’40, η ανάπτυξή τους πρέπει να συνδεθεί με την πολιτική συγκυρία που οδήγησε στη νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος και την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης, δίνοντας τη δυνατότητα στους νέους ερευνητές να ασχοληθούν με την ανεπίσημη ιστορία της άλλης πλευράς. Σε ό,τι αφορά τις έρευνες για τη μετανάστευση, η ανάπτυξή τους πρέπει να αποδοθεί στην κοινωνική συγκυρία που συνδέθηκε μεταπολεμικά με το μεταναστευτικό κύμα από και προς την Ελλάδα, Ελλήνων και ξένων μεταναστών, και οδήγησε ως εκ τούτου σε χρηματοδοτήσεις που αφορούσαν έρευνες για την ανίχνευση αυτών των φαινομένων. Βεβαίως, πρέπει να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο των ερευνών για τη μετανάστευση είναι μικρή η θέση των ερευνών που στηρίζονται σε προφορικές μαρτυρίες.

Το πείραμα που επιχειρήσαμε στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών αποτελεί έναν ακόμα κρίκο στην αλυσίδα των προσπαθειών που έχουν γίνει στον τομέα της προφορικής ιστορίας. Πιο συγκεκριμένα, το εγχείρημα της έκδοσης Ειδικού τεύχους

για την προφορική ιστορία, με τίτλο «Όψεις της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα», που είναι προϊόν της Ημερίδας που οργανώσαμε, ανέδειξε το θελκτικό πρόσωπο αυτού του γνωστικού χώρου και την έντονη διάθεση επιστημόνων από άλλους κλάδους να συμμετάσχουν εμπλουτίζοντας τις γνώσεις τους αλλά και τον ίδιο το χώρο της προφορικής ιστορίας. Στην πράξη, όμως, αποδείχθηκε ότι τα όρια της επιστήμης από την οποία προέρχονται οι διαφορετικών ειδικεύσεων επιστήμονες είναι τόσο αυστηρά και ανελαστικά ώστε να αναστέλλουν τη δυναμική τους εμπλοκή στο χώρο της προφορικής ιστορίας. Αυτό έδειξαν τα παραδείγματα που καταγράφηκαν στο Αρχείο των Ερευνητών αλλά και στο Ειδικό Τεύχος που περιλαμβάνει ερευνητές και ερευνήτριες που επιθυμούν την ένταξή τους στο χώρο της προφορικής ιστορίας, όχι με βάση τις θεωρητικές προεκτάσεις της, αλλά κυρίως με βάση το εργαλείο της συνέντευξης ή/και τη συμπληρωματική χρήση της προφορικά κατατεθειμένης μαρτυρίας. Δεν είναι τυχαίο που η προσπάθεια χαρτογράφησης και οριοθέτησης του χώρου δεν ευοδώθηκε πλήρως, παρά το συστηματικό τρόπο με τον οποίο τον προσεγγίσαμε, εφόσον δεν υπήρξε η αναμενόμενη ανταπόκριση από τα άτομα που συλλέγουν και χρησιμοποιούν τις προφορικές μαρτυρίες.

Αν και αναλάβαμε και προχωρήσαμε αργά και μεθοδικά στην ανίχνευση, όχι μόνο των διαθέσεων των ερευνητών του ευρύτερου χώρου, αλλά κυρίως της διάθεσης εμπλοκής τους σε δραστηριότητες που αφορούν την ανταλλαγή απόψεων, τη συμμετοχή σε προγράμματα, με στόχο την ευρύτερη και συστηματικότερη οργάνωση του χώρου της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα, δεν είναι τυχαίο ότι τελικώς δεν συγκροτήθηκαν νέες ομάδες.

Ένας από τους στόχους μας ήταν να παρακάμψουμε τα αδιέξοδα στα οποία είχαν φτάσει οι προηγούμενες απόπειρες, θεωρώντας ότι αποτελούσαν πρόβλημα συγκυρίας. Στην πορεία διαπιστώσαμε ότι στο χώρο αυτό, για λόγους των οποίων η έκθεση ξεπερνά τα όρια αυτού του άρθρου, συνεχίζει να αναπαράγεται το μοντέλο της ατομικής και κατ' ιδίαν δουλειάς και ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαμορφωθούν συλλογικότητες με τη μορφή των ομάδων εργασίας, οι οποίες θα συμβάλουν ενεργά στην ανάπτυξη και συγκρότηση αυτού του χώρου.

Έτσι, τα ερωτήματα που θέσαμε κατά τη διάρκεια της Ημερίδας και στην αρχή αυτού του άρθρου σχετικά με το περιεχόμενο, τους προβληματισμούς και τη δυναμική της προφορικής ιστορίας στην Ελλάδα σήμερα δεν μπορούν ακόμη να απαντηθούν τεκμηριωμένα. Όπως επίσης παραμένει αναπάντητο το ερώτημα γιατί, ενώ η Ελλάδα προσφέρεται για την ανασύσταση της ιστορίας της με βάση τις προφορικές πηγές ομάδων, η

ιστορία των οποίων μόνο από τους ίδιους και προφορικά μπορεί να συγκεντρωθεί και να συμπληρωθεί, ούτε το κράτος ούτε οι φορείς έχουν επιδείξει μέχρι σήμερα το ανάλογο ενδιαφέρον για τη συγκέντρωση και διάσωση των μαρτυριών τους. Με ελάχιστες εξαιρέσεις που αφορούν μεμονωμένους φορείς, το όλο ζήτημα έχει αφεθεί στην ατομική πρωτοβουλία. Ίσως η εμφανιζόμενη ως αδιαφορία για τη νέα οπτική προσέγγισης της σύγχρονης ιστορίας, που θα στηρίζεται στις προφορικά κατατεθειμένες μαρτυρίες των ατόμων που βίωσαν τα γεγονότα ως ιστορικά υποκείμενα, να υποκρύπτει μια πολιτική λήθης, η οποία σαφώς θα διαιωνίζεται όσο δεν θα υπάρχουν προγράμματα, πόροι και χώροι διάσωσης και αποθήκευσης του προφορικά καταγραμμένου αρχειακού υλικού.